

Zombi kömelegi içiñden çüýredip, beýniñi ele salýar

Category: Geň-taňsy wakalar, Kitapcy, Medisina

написано kitapcy | 26 января, 2025

Zombi kömelegi içiñden çüýredip, beýniñi ele salýar «THE LAST OF US»-yñ AÑYRSYNDAKY HAKYKAT: **ZOMBI KÖMELEGI IÇIÑDEN ÇÜÝREDIP, BEÝNIÑI ELE SALÝAR**

Oslagsyz ýüze çykan başga hili kömelegiñ görnüşi geçmişde adama ýolukmaga başlapdy

Gürrüñi köp edilen serialyñ birinji bölümi 2023-nji ýylyñ 15-nji ýanwarynda efire goýberildi (HBO)

HBO-nyñ «Last of Us» atly täze serialy «zombi kömelegi» pikirine bolan gyzyklanmany artdyrdy.

Adybir wideo oýny esasynda surata düşürilen serial parazit kömeleginiñ adamlara infektirläp, haýwanlara öwürýän zombi pandemiýasyndan söz açýar.

2019-njy ýyldan bäri dünýäni gulgula salan koronawirus pandemiýasynyñ häzirem dowam edýändigini we serialda gürrüñi edilýän parazitiñ aslynda çyn bolýmagynyñ ahmaldygy tomaşaçylaryñ aňunda sorag alamatlaryny döredýär:

Bu senari haçanam bolsa bir gün durmuşda gaýtalanyp bilermi?

«Zira Last of Us» serialyň sýužeti aslynda halk arasynda «zombi kömelegi» we latyn dilinde «Ophiocordyceps» diýilýän hakyky parazit toparyndan alynan.

- **Janly organizmleri içinden öldürýär**

Şeýle kömelek görnüşi tebigatda esasanam mör-möjekleri infektirleýär. Parazit ýolugan mör-möjegini içinden çüýredýär we ahyrynda onuň aňyny epe salýar.

Netijede parazit mör-möjek ölen ýagdaýynda doly infektirlenen new sistemasynyň gözegçiligini ele alyp, öli haýwany hereketlendirip bilýär.

Kömelegiň öli mör-möjegi hereket etdirmeginiň sebäbi-de has köp ýaýrap bilmek. Haýwany mör-möjek populýasynyň gür ýerlerine äkidip, başga mör-möjekleri-de infektirlemek mümkinçiligini artdyrýar.

«The Last of Us» serialynyň awtory Neýl Drukman «Ophiocordyceps unilateralis» atly kömelek görnüşiniň ýolukýan we ahyrynda ony zombi mör-möjegine öwürýän dokumental filminden täsirlenendigini aýdypdy.

- **45 million ýyl bəri ewolýusiýalaşyp gelýär**

ABŞ-nyň Nýu-Ýork şäheriniň Botaniki bagynda parazit kömelekler boýunça hünärmen João Araújo şeýle parazitleriň 35-e golaýynyň mör-möjekleri zombä öwürüp bilýändigini aýdýar.

Infeksiýanyň ilkinji alamatlary kadasyz we başly-barat hereketler. Şol müddetde parazit mör-möjegiň hereketleriniň gözegçiligini ele salmak üçin beýniniň töwereginde kömelek öýjüklerini ýetişdirýär.

Ýöne alymlar adamlary kömelegiň şol müddeti himiki usuldamy ýa-da mör-möjegiň DNK-syny üýtgedip amala aşyrýarmy, ony heniz anyklyp bilenoklar.

Çünki parazitiň juda aňyrdan gaýdýan taryhy bar. Ol heniz adamlar ýüze çykmanca mör-möjekler bilen bile ewolýusiýalaşyp başlapdy.

Araújo «Gipotezamyz olaryň 45 million ýyla golaý wagt bəri ewolýusion ösüşi başdan geçirýändiklerini çaklaýar» diýýär.

• Adama ýolukýarmy?

Şu ýerde «Ophiocordyceps kömelekleri adama ýolukýarmy?» diýen sowal orta çykýar. Alymlar-a häzirlilikçe muña «ýok» jogabyny berýär.

Kömelegiň haýsydyr bir sowukganly haýwany infektirläp biljek ukyba eýe bolmagy üçin çynlakaý düýpli ewolýusion prosesden geçmegi gerek.

Araújo «Kömelek süýdemdirijileri infektirmek islese, munuň üçin millionlarça ýyllyk genetiki üýtgeşmeler gazanmaly bolar» diýýär.

Şeýle kömelek toparyndaky her bir görnüş belli bir mör-möjege uýgunlaşyp biljek formada ewolýusiýalaşdy. Ýagny infektirlenjek formada ewolýusiýalaşan mör-möjekden daşgaryn organizmleriň üstünde örän az täsiri bar.

Mysal üçin, Taýlandiýadaky garynjany infektirmek üçin ewolýusiýalaşan «Ophiocordyceps» mör-möjegi ABŞ-daky başga garynja görnüşine ýolugyp bilenok.

ABŞ-nyň «Central Florida» uniwersitetinden kömelek genetikaçysy Ian Will bu barada şeýle diýýär:

– Onuň garynjadan adama ýolukmagy düýbünden ylmy-fantastiki pikir.

• Artýan gyzgynlyk howpy ýokarlandyýar

«Last of Us» serialynyň ýene bir gyzykly tarapy-da zombi kömelegi pandemiýasynyň klimat üýtgeşmeleri zerarly möwjeme howpy. Serialda kontinentara gyzgynlygyň ýokarlanmagy kömelegiň mutasiýa geçirmegine we ahyrynda adamlary infektirläp biljek görnüşe gelmegine sebäp bolupdy.

Williň pikirçe «gyzgynlygyň kömelek infeksiýalarynda rol oýnaýandygy pikiri doly mantyklydyr».

Şeýle parazit kömelekler häzirlilikçe adamlara howp abandyrmaýanam bolsa, dünýäde kömelegiň ýene millionlarça görnüşü bar. Üstesine bularyň ýüzlerçesiniň adamlar üçin howpludygyny bilmeýän ýok.

Jon Hopkins adyndaky uniwersitetiň medisina fakultetiniň ýokanç keseller boýunça hünärmeni Şmuel Şoham adamyň endamynyň

gyzgyňlygynyň şumatdan birnäçe kömelek görnüşine ýaýramaga amatlydygyny aýdýar.

«Dünýä barha maýlap barýarka, tebigatyň gyzmagynyň we adamyň endamynyň gyzgyňlygynyň arasyndaky tapawudyň azaljagyna bolan gaýgy-ünjüler bar» diýen alym şeýle diýýär:

«Munuň özi daşarda has gyzgyn şertlere çydam edip biljek derejede ewolýusiýalaşan kömelekleriň adam organizminde-de ölmän galmagyny aňsatlaşdyrar».

• Oslagsyz ýüze çykan kömelek görnüşini adama ýolukmaga başlady

Alymlar «Candida auris» kömelek görnüşiniň maýlama sebäpli adamlara ýokuşyp biljek derejä gelendigine öň gabat gelipdiler.

2007-nji ýyla çenli anyklap bolmadyk şeýle kömelek 2011-nji, 2012-nji ýyllarda oslagsyz ýagdaýda üç aýry yklymda ýüze çykypdy.

Jon Hopkins adyndaky Halk saglygy mekdebiniň ýokanç keseller boýunça hünärmeni Arturo Casadevall «Birdenkä orta çykan zat diýip, sözünüň üstüne şuny goşýar:

«Biziň pikirimizçe ol kömelek hemişe-de şol ýerde bardy we ýyl geçdigiçe aşa gyzgyňlyklara adaptirlendi».

ABŞ-nyň Kesellere gözegçilik etmek we önüni almak merkezi kömelegiň infektirlän näsaglarynyň ýüzden 30 bilen 60 aralykdadygyny çaklaýar.

• Kömelek pandemiýasy ähtimallygy

Munuň bilen birlikde kömelekler soňky ýyllarda hemişeki bejergilere garşy has bekeşdi we şol bir wagtyň özünde çaltlyk

bilen mutasiýany başdan geçirýär.

Şonuň üçinem hünärmenler kowid-19-a meňzeş kömelek epidemiýasynyň bolmagynyň mümkindigini çaklaýarlar.

Şol sanda eýýämden adamyňam arasynda ýer alan birtopar süýdemdirijiniň aňyny bölekleýin gözegçilik edip bilýän parazitleriň bardygyny-da aýtmak gerek.

Mysal üçin, latyn dilinde ady «Toxoplasma gondii» bolan ýeke öýjüklü parazitiň adamlaryň syýasy saýlawlarynyň şekillenmeginde rol oýnaýandygy mälim.

Köplenç ýagdaýda sanjym edilmedik pişikleriň gumundan adamlara ýolukýandygy üçin «pişik paraziti» diýilýän şu organizm dünýä ilatynyň azyndan üçden bir bölegini infektirlän ýagdaýda.

National Geographic, Futurism, Forbes, Psypost.

©2023

Çagla ÜREN.

urencagla@gmail.com

Duşenbe, 23.01.2023 ý. Geň-taňsy wakalar